

TERCÜMENİN BİR BAŞKALAŞIM BOYUTU: METAMORFİZME

*Faruk GÜRBÜZ**

ÖZET

Dikkatle incelendiğinde görülür ki tercüme bir başkalaşma ve başkalaştırmadan ibarettir. Bir mütercim, kaynak bir dil içindeki anlam ve mesajı karşı bir dile aktarmak için, kaynak dilin sesbirimlerini karşı dilin sesbirimleriyle değiştirir. Bu işlem tercümenin esasını teşkil eder. Dolayısıyla ortaya bir değişme ve bir başkalaşma çıkar. Bu değişmeyle birlikte mesaj karşı dilin kodlarıyla karşı zihinlerde canlanmaya başlar. Tercüme faaliyetine ve tercüme eserlere bakıldığında bir dilin bütün görünümünün değiştiği gözlenir. Bir tercüme süreci sonucunda kaynak dilin ses düzeninde, sözdiziminde ve ifade biçiminde ciddi başkalaşmalar gözlenir. İşte bu açıdan tercüme tabiattaki metamorfizme olayıyla birçok yönden benzerlik gösterir. Bu çalışmada bu benzerlikler istikametinden bakılarak yapılmış bir tercüme tanımı bulacaksınız.

Anahtar Kelimeler: tercüme, başkalaşma, sesbirimsel başkalaşma, sözdizimsel başkalaşma, metamorfizme.

ANOTHER ASPECT OF TRANSLATION: METAMORPHOSIS

ABSTRACT

When it is carefully observed it is seen that the translation is a metamorphosis, that is, a sort of exchanging. A translator exchanges a source language's phonemes with a target language's phonemes to move the

*Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, faruk_gurbuz@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

message in the source language's codes. This transaction is basic of translation. In the end of this transaction an alteration occurs. Together with this alteration the message or meaning is animated through the target language's codes. When we look into the translation's activity or translated books and speeches we see that a language's appearance is totally exchanging. When we look into outcome of a translation's process we can see that source language's phoneme and its syntax systems have been changed. Because of this, translation look likes metamorphosis which occurs in nature. In this study you can find different translation's definition that is connected with this perspective.

Key Words: translation, metamorphosis, phonemeic metamorphosis, syntactic metamorphosis.

1. GİRİŞ

“Yehova ‘bunların hepsi tek kavim’ dedi. ‘Konuştukları dil aynı, giriştikleri işi yarıda bırakacağına benzemiyorlar. Gelin de inip, şunların dillerini ayıralım; birbirlerini anlayamaz. olsunlar.’ Sonra Âdemoğulları şehirlerini kuramadılar. Oraya Babil dendi. Babil, yani karışıklık.” (Gen, xi, 7).

Bu meşhur pasajın telmih ettiği hikâyenin bir efsane olduğu düşünülse bile, bugün insanlığın farklı dilleri konuşması sebebiyle anlamadıkları çıplak ve somut bir vaka olarak karşımızda durmaktadır. Kısaca, dillerimizin farklılığı sebebiyle anlamadığımız bir gerçektir. İnsanlığın dillerinin farklılaştığı günden beri, farklı seslerden örülü, farklı dil manzumelerinin oluşturduğu bir anlaşma ve bildirişme engeli var olagelmıştır ve bu engel, insanlığı farklı dilleri konuşan topluluklar ve nihayet milletler hâline getirmiştir. Bu farklı dilleri konuşan milletler ve onların fertleri de iletişimi en temel bir ihtiyaç olarak derinden hissetmeye başlamışlar. Neticede insani ihtiyaçlar beşeri münasebetleri mecburi kılmış, bu mecburiyet de tercüme denen sanat veya zanaatın doğmasına sebep olmuştur.

Bu sanat veya zanaatın *“İlk izlerinin, İsa’dan önce 3000 yıllarına, Eski Mısır Krallığı zamanına kadar uzandığı söylenir. Çünkü Nil’deki First Cataract, Elephantine (Fil Adası) bölgesinde bu devre ait iki dile yazılmış kitabeler bulunmuştur.”* (Newmark 1981:3). Bu belgeler, daha o çağlarda bile, tercümenin farklı dilleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

konuşan insanlar arasında iletişim ve bildirişim ihtiyacını gideren bir vasıta olarak ortaya çıkmış olduğunu ortaya koyar.

Günümüzde ise tercüme artık bir bilim objesi olmuştur. Çeviri bilimciler bugün bu olgunun neliği, niteliği, fonksiyonu ve daha birçok yönleri üzerinde derin mütalaalar yapmakta, ilmi eserler, deneme ve makaleler kaleme almaktalar. Tercüme çeşitli tanımlar getirmekteler; fakat bu tanımların hiçbiri tercüme bütünüyle tanıtmaya yetmemektedir. Çünkü tercümenin tanımı, incelemeye konu olan çeviri objelerinin tür ve üslup özelliklerine ve bakış açılarına göre farklı şekillerde yapılabilmektedir. Biz de birçok tercüme olgusuna bakarak tercüme denen sanatın esas şekliyle bir **metamormizme** olduğunu gördük. **Metamormizmenin** tanımını yapmadan önce tercümenin sözlük anlamları üzerinde kısaca durmaya çalışalım.

2. Çeşitli bakış açılarına göre tercüme.

“Çeviri genellikle sanıldığından çok daha karmaşık, açıklanması güç bir olgudur.” (Göktürk 1998: 92). Buna rağmen sözlüklerde onun oldukça genel ve kabataslak tanımlarını bulmak da mümkündür.

Sözlüklerde tercüme, “*Bir metin veya sözü bir dilden başka bir dile çevirme, çeviri ve tercüme edilmiş eser.*” (Ayverdi 2005: 3124) şeklinde tanımlanır. Menşe bakımından Arapça olan bu kelimeye “çeviri” de denir. “*Bir şeyi bir lisandan başka bir lisana tercüme etmek; bir şeyi şerh etmek, bir şeyi açıklamak, birinin hayat hikâyesini, biyografisini, hâl tercümesini yazmak.*” (Mutçalı 1995: 86) şeklinde genel hatlarıyla tarif edebileceğimiz bu olguya Arapçada tercüme, Türkçede tercüme veya çeviri, İngilizcede “*translation*” (Moran 1971: 1201) denir. Yani tercüme “*Başka bir dile döndürme, başka bir dil ile değiştirme anlamına gelir.*” (Moran 1971: 1201).

“*Tercüme terimi normalde yazılı materyallerin çevirisini akla getirir; fakat o, geniş anlamlı, şemsiye bir terimdir. İster yazılmış, ister sözlü ve isterse de işaretlerden oluşmuş olsun, tercüme işi, kaynak bir dildeki unsurların hedef bir dilin kalıplarına dökülmesi işidir.*” (Gutknecht 2004: 693).

Tercüme “*A communicative device/bir iletişim aracıdır.*” (Gutknecht 2004: 692). “*Mütercimle muhatapları/hedef kitlesi arsında bir iletişim.*” (Gutt 2000: 213) sürecidir. Ne var ki aynı dille iletişim kurabilenler arasında üçüncü bir kişi yokken tercümede arada kaynak ve hedef dil olmak üzere her iki dili bilen üçüncü bir kişi vardır. O da mütercimdir. Gerçekten de tercüme denince daha çok yazılı metinlerin çevirisi akla gelir; oysa “*Tercüme bir metin tarzından daha çok bir iletişim faaliyetidir.*” (Gutt 2000: 211) Hatta

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bir bildirişim işlemidir. “*Daha kati olarak anlatmak gerekirse, dilin hudutları boyunca yorumlayıcı bir kullanım faaliyetidir.*” (Gutt 2000:211) de denebilir.

Tercüme bir görünüşüyle de bir çeşit taşıma, bir nakil işi olarak mütalaa edilir. Kaynak bir dilin ses bileşenlerindeki anlam, karşı dilin ses bileşenlerine nakledilir. Bu yüzden tercüme bir bakıma bir “*transference/nakil işidir.*” (Catfort: 1980: 43). Başka bir deyişle tercüme, kaynak dilin göstergelerinin gösterdiği soyut ve somut kavramları, anlamı ve üslubu, hedef bir dilin göstergeleriyle yeniden gösterme veya karşı zihinde canlandırma işlemidir. Biz tercüme için özellikle nakil, aktarım ifadelerinden daha çok canlandırma ifadesini kullanmak istiyoruz. Çünkü bir tercüme sürecinde sesbirimsel değişiklikler yapıldıktan sonra anlam aktarılmaz, zihinde canlanır. “*H-u-b-z*” ses bileşenlerinden oluşmuş “*Hubz*” ses topluluğu seslendirildiğinde bir Türk’ün zihninde hiçbir şey canlanmaz; ancak bu ses bileşenleri “*ekmek*” şekline dönüştürülünce Türk’ün zihninde anlam canlanmış, bildirişim gerçekleşmiş olur. Bu işlem nakil ve aktarımdan veya çeviriden daha çok canlandırma işine benzemektedir.

İnsan duygu, düşünce ve isteklerini dille anlatır. Onları bir bakıma dile, dil kalıbına döker. Yani çeşitli ses bileşenlerinden oluşmuş göstergelere aktarır ve böylece dil denen manzume ortaya çıkar. Bu dil bir kimsenin veya milletin anadili olur. Sonra da bu dile dökülmüş duygu, düşünce ve istekler farklı bir dile aktarılır. Bu farklı ikinci dil, birinci dilin dili olmuş olur. İşte bu iş bir tercümedir ve tercüme bu yönüyle “*dillerin dilidir.*” (Göktürk 1998:15). Zaten “*Dil ile çeviri özel bir ayrılmazlık içindedir.*” (Nermi Uygur. Dilin Gücü, s. 39–50. Aktaran, Yağcı 1999: 51). Durum gayet açıktır. “*Dil dediğimiz şeyin kendisi bir bakıma çeviridir.*” (Nermi Uygur. Dilin Gücü, s. 39–50. Aktaran, Yağcı 1999: 51).

Tercümeye çok karmaşık bir süreç olarak da bakmak mümkündür. Bütün karmaşıklığına rağmen “*Bir süreç olarak tercüme, her zaman tek yönlüdür. O daima, verilen kaynak bir dilden hedef bir dile doğru yönelir ve öyle de icra edilir. Tercüme, bir dil içindeki bir metne ait muhtevanın öteki bir dil içindeki eşit metin muhtevasıyla değiştirilmesi şeklinde tanımlanabilir.*” (Catfort 1965: 20).

“*Tercümede genellikle anlamın mühim olduğu kabul edilir. Özellikle de bütüncü bir tercümede... Gerçekten de tercüme sıklıkla anlama gönderme yapılarak tanımlanır. Bir tercüme aslın anlamına sahip olmalıdır, denir. Dostert tercümeyi belirli sembollerin bir grubundan anlaşılan anlamın diğer bir semboller şablonuna nakledilmesi gerçeği veya problemi ile belirgin bir şekilde alakadar*”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

olan dilbilimine uygulanmış bir dal olarak tanımlar.” (Locke and Booth Machine Translation of Languages, New York, 1955 p. 24 Aktaran, Catfort 1965: 35).

Bu tanım tercümenin esasıyla alakalı bir tanım gibi gözükmektedir. Çünkü bizim bir metamorfizme olarak mütalaa ettiğimiz tercüme işleminde yapılan bütün değişiklikler, ses bileşenlerindeki, söz dizimindeki vs. değişiklikler, hedef dili konuşan karşı bir zihinde yalnızca anlamın ortaya çıkması için yapılır. Anlamın ortaya çıkması için bu değiştirme işlemi elzemdir ve bizce de tercüme bundan ibarettir. Bu sebeple *“Tercüme teorisini anlam teorisine doğru çekmek açık bir gerekliliktir. Böyle bir teori olmaksızın tercüme sürecinin kesin ve çok mühim görünüşleri asla tartışılmaz.”* (Catfort 1965: 35).

Tercüme eserlerin edebî değerlerine ve estetik yönlerine bakılarak ona bir sanat dense de bir ihtiyacı gidermek gibi bir fonksiyon da yüklendiği için ona bir meslek, bir zanaat olarak da bakmak mümkündür. Bu yüzden *“Tercüme, bir dildeki ifadeyi veya yazılmış bir mesajı aynı mesaj veya ifadeyle değiştirmeye dayanan bir zanaattır.”* (Newmark 1981: 7) şeklinde de yorumlanabilir. Hiç şüphesiz bu kabil tercümelerde estetik yön aranmaz. Somut ihtiyaçlara cevap vermek zorunda olduğu için net ve asla sadık kalma gayreti içinde, asıl metni oluşturanın niyetini aksettirir olması gerekir. Bu kabil tercümelerde anlam bulanıklığı olmamalıdır. Bu nedenle *“Bulanık bir tercüme eser, tercüme tanımı içinde mütalaa edilebilir; ancak tercüme bütünüyle keyfi değildir.”* (Gutt 2000: 216). Ana dildeki ifadeler, söyleyenin duygu, düşünce ve isteklerine bağlı olmak zorunda olduğu gibi veya başka bir ifadeyle, bir dil manzumesi soyut ve somut varlıklar evrenine bağlı olarak oluştuğu gibi, tercüme de kaynak ifadeler ve ifadeleri oluşturanın niyetine bağlı olarak oluşmak mecburiyetindedir. Ana dilde sözün maksadı aşması bir sadakatsizliktir. Çünkü söz maksada bağlı değildir. Tercüme de böyledir. O da asıl metne bağlı olmak zorundadır.

“Bir tercüme salt bir kompozisyon da değildir; fakat iki ayrı yapının birbiri içine sızmış şeklidir. Bir taraftan anlam bilimsel bir muhteva ve orijinalin biçimle alakalı ana hatları, öteki taraftan estetik özelliklerin bütün bir sistemi tercüme diliyle sınırlanmıştır.” (J. Levy, *Umeni Prekladu* (The Art of Translation) (Prague 1963). Aktaran, Bassnett 2002: 15). Bu yüzen *“Anlamın yabancı bir dilden tanıdık bir dile aktarılması değildir çeviri yalnız. Her dil, belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle belli uzlaşımlar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle, kısacası somut insan yaşamıyla iç içedir. Her yazın metninde sunulan kurmaca dünyanın art-alanında da bütün bu*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

etkenler yürürlüktedir. Başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır. Çeviri bu yönüyle.” (Göktürk 1998: 14) şeklinde tanımları da ciddi bir tetkike tabi tutmak gerekir.

Ne var ki biz çalışmamızın eksenini oluşturan çeviri ve metamorfizme alakası üzerinde durmaya çalışacağız. Çünkü “*Her tercüme bizce bir metamorfizmedir.*” (Gürbüz 2009: arka kapak).

Tercümeyle böyle Türkçe olmayan coğrafi bir terimle ifade etmek belki tuhaf karşılanabilir. Ancak bu terimin başkalaşma, değişme gibi anlamları ihsas etmesinin ötesinde tercümenin asıl yapısıyla alakalı daha geniş çağrışım ve ihsasları vardır. Bir de ister beşeri dünya olsun, isterse fiziki dünya, bu farklı dünyaların olayları arasında mutlaka derin ve ince bir benzerlik vardır. Yeryüzünde, kayalarla alakalı bir olay olan metamorfizme, gerçekten bir dil hadisesi olan tercümeyle çok benzemektedir. Bir coğrafya terimi olarak metamorfizme, “*İstihale, bir taşın minerallerini, yapısını, dokusunu ya da her üçünü birden değiştiren, onu başkalaştıran olayların hepsine verilen ad. Başkalaşma ile yeni bir yapı, yeni bir doku doğmuş veya yeni minareler belirmiştir. Böylece meydana gelen taşlar o derece değişmiş, görünüşleri o kadar başkalaşmıştır ki, bunların yeni bir görünüşe bürünmüş eski birer taş olduklarından çoğu zaman şüphe bile edilebilir.*” (İzbırak 1992: 33) şeklinde tanımlanır. Tercüme eserlere bakılınca da bunların bazen asıllarından çok farklı oldukları gözlenir. Bu yüzden, tercüme işi bize, esasta bu jeolojik olaya benzer bir başkalaşma ve başkalaştırma işi gibi gözükmektedir. Bir tercüme süreci dikkatle incelenirse görülür ki tercümede evvela kaynak dilin ses örgüsü, söz dizimi, eklerin yerleri, fiil kipleri, kaynak metindeki söz sanatları, üslup, ifade kuvveti ve çağrışımlar, kelimelerin mecaz ve gerçek anlamları karşı dilde değişikliğe uğramaktadır. Diğer bir ifadeyle başkalaşmaktadır. İşte bu yönüyle tercüme bir metamorfizmeden ibarettir. Metamorfize olan kayalar neticede katı hâllerini koruyorlar, tercümede de korunan böyle bir yön vardır, o da anlamdır.

İşte biz bu çalışmamızda, bu değişimleri sırasıyla, örneklerle incelemeye çalışacak bir dil olgusunun jeolojik bir olguya benzerliklerini ortaya koyacak, tercümenin bir başkalaşma ve bir başkalaştırma işlemi olduğunu göstermeye çalışacağız.

2. 1. Tercüme evvela bir sesbirimsel başkalaşmadır.

Trafik işaretleri gibi bir takım (gösteren-gösterilen=) göstergesel işaretlerin açıklanması işi bir yana, tercümenin bütünüyle dille alakalı bir faaliyet olduğu söylenebilir. Konuşma dilinin temel yapısını ise ses, yani insan sesi oluşturur. Nitekim konuşma dilinin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

hemen hemen, birbirlerinden farklı da olsalar, bütün tanımları içinde “*Seslerden örülmüş muazzam bir yapı...*” (Ergin 1990: 7) gibi veya buna benzer ifadeler vardır.

“ ‘*Bana bir su versene!*’ tümcesinde, dikkat edilirse, dört ayrı öbek hâlinde birleşmiş sesler vardır. Harf adını verdiğimiz işaretlerle yazıya geçirilen bu sesler Türkçenin ses dizgesi içinde yer alan sesbirimlerdir; bu tümcede dört ayrı sözcüğü meydana getirmişlerdir. Sesbirim adını verdiğimiz bu sesler belli bir biçimde sıralanarak adına sözcük denen, belli bir görevi olan ve bir ulusun bireyleri arasında belli bir anlam aktarılmasında aracılık eden işaretleri oluştururlar.” (Aksan 2007: 57).

İşte bu işaretlerin farklılığı, insanlığın dillerini farklı kılmış ve onların anlaşabilmelerine de mani olmuştur. Dolayısıyla “*b-a-l-ı-k*” seslerinden oluşmuş “*balık*” kelimesi seslendirildiğinde, bir İngiliz veya Arap’ın veya başka dilleri konuşanların zihninde hiçbir zaman hiçbir resim (gösterge, gösteren veya gösterilen) canlanamaz. Bu kişilerce bu kelime, yalnızca bir ses topluğu veya gürültü olarak algılanır. Dolayısıyla Türkçede “*b-a-l-ı-k*” sesbirimlerinin birleşmesiyle oluşmuş “*balık*” kelimesinin gösterdiği varlığı bir İngiliz ve bir Arap’ın zihninde canlandırabilmek için evvela bu kelimenin sesbirimlerini değiştirmek gerekir. Bu işlem yapılırken “*balık*” kelimesinin sesbirimleri İngiliz için “*fish*”, Arap için “*semek*” şeklinde değişecektir. İşte bu değiştirme işi bir başkalaştırma ve bir değiştirme, bir çevirme, bir tercüme işidir. Sesbirimlerin farklı farklı olmasına rağmen, değişmeyen, zihinlerde canlanan tek şey farklı sesbirimlerinden oluşmuş bu farklı üç göstergenin gösterdiği, suda yaşayan malum canlı varlıktır. Bu işlem sonunda artık üç farklı dili konuşan üç farklı kimsenin zihninde aynı somut varlık canlanmıştır. Bu canlanma işi de bu sesbirimlerin karşı dilin sesbirimlerine göre değiştirilmesiyle mümkün olmuştur. Bundan da anlaşılmalıdır ki tercüme işi yalnızca kaynak dilin sesbirimlerini karşı dilinkine göre değiştirmekten ibarettir. Anlamın zihinde belirmesi, diğer bir ifadeyle, kaynak dildeki soyut veya somut kelime ve ifadelerin karşı zihinlerde anlamlı hâle gelmesi bu işlemin neticesidir. Yani tercümenin bir neticesidir. Bu değiştirme işi kelime, cümle, sözce ve metinler boyunca hep aynı unsur üzerinde olur. O unsur da sestir.

Ses bakımından “*Üzgünüm ≠ I am sorry ≠ asifun.*” dur. Bu cümleler aynı anlamı gösterirler. Ancak sesbirimleri farklıdır. “*Üzgünüm*” ifadesini İngiliz ve Arap için anlaşılır kılmak için Türkçenin sesbirimleri değiştirilip yerine İngilizce ve Arapçanın sesbirimleri konur. Bir değiştirme, bir başkalaştırma yapılır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Dolayısıyla “Üzgünüm” ifadesi İngilizceye “I am sorry” şeklinde dönüşürken ses birimleri yönünden başkalaşmaya uğramıştır.

2. 2. Tercüme bir sözdizimsel başkalaşmadır.

“Sözdizimi (syntaxe) konuşmada kelimelerin sıralanma ve bağlanmalarını anlatır.” (Banguoğlu 1974: 20). Bu sıralanmalar ve bağlanmalar anlatımı gerçekleştirir. Gelişi güzel bir sözdizimi, meramı anlatmaya imkân vermez. “Dillerde bir sıralanış bağıntısı var: Sözcükler zincirlenir; iki öge bir anda söylenmez. Öğelerin birbirini bu izlemesine en yakışan terim dizim’dir. Her dizimde yer alan öge, kullanış değerini kendisinden önce ya da sonra gelenlerden, daha doğrusu birbirlerinden ve kullanıldığı yerden alır.” (Gencan 2001: 99).

Bir dilde hem cümle, hem grup sözdizimine has kurallar vardır. İngilizcede cümle söz dizimi ÖYN (özne, yüklem, nesne) şeklinde iken, Türkçede ÖNY (özne, nesne, yüklem) şeklindedir. Tamlamalardaki sözdizimleri de farklıdır. Türkçede “öğrencinin kitabı” şeklinde dizilmiş bir tamlamanın sözdizimi “tamlayan+tamlanan” şeklindedir. Bu tamlama Arapçaya çevrildiğinde “kitabı’t-tilmizi” şeklinde olur. Burada sözdizimsel bir başkalaşma hemen göze çarpar. Değişme “tamlanan+tamlayan” şeklinde olmuştur. Kısaca söz dizimindeki sıralama değişmiştir. Yine “tamlayan+tamlanan” şeklinde sıralanmış “Işığın özellikleri” şeklindeki Türkçe bir tamlama “the properties of light” şeklinde İngilizceye çevrilirken sözdizimsel sıralama “tamlanan+tamlayan” şeklinde bir değişmeye, bir başkalaşmaya uğramıştır. Dillerin sözdizimi sıralaması çevrilirken bazen o kadar tuhaf ifadeler ortaya çıkarır ki, o ifade tercümede mutlaka mütercim tarafından değiştirilmek istenir. Mesela İngilizce “a man of talent” şeklindeki bir isim tamlaması Türkçe gibi bir karşı dile isim tamlaması dizim sırasıyla tercüme edilemez. Onu “hünerli bir adam” şeklinde sıfat tamlaması/grubu şeklinde tercüme etmek zorunda kalırız. Çünkü orijinal sıralama aynen Türkçeye aktarılsa “hünerin bir adam(ı)” şeklinde, Türk muhayyilesine tuhaf gelen, alışılmamış bir ifade tarzına bürünür. Üstelik anlam da değişikliğe uğrar. Türkçede “sıfat+sıfat+isim” sırasıyla oluşmuş “Yaşlı bir avcı” şeklindeki bir sıfat tamlaması, Arapçaya “sayyadun musinnun” şeklinde “isim+sıfat” sıralamasıyla çevrilmiş ve sıralamada bir başkalaşma olmuştur. Üstelik Türkçedeki “bir” sayı sıfatı Arapçaya tek bir kelime şeklinde aktarılamamış, kelimelerin nekra/belirsiz hâliyle bu durum anlatılmaya çalışılmıştır.

Yine Türkçe gibi kaynak bir dilden bir cümle, İngilizce gibi karşı bir dile çevrilecekse mutlaka Türkçe cümlenin sözdizimi bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

karşı dilin söz dizimine göre bir değişme, bir başkalaşma gösterecektir. Aksi takdirde yapılan çeviri anlamsız olacaktır. Mesela, “Her gün C vitamini alarak nezleyi yenmeye çalışıyorum.” şeklindeki bir cümlenin söz dizimi şöyledir: “Gizli özne+tümleçler+yüklem.” Bu cümle İngilizceye çevrildiğinde “I am trying to fight off a cold by taking vitamin C.” (Seidl J. McMordie W. 1992: 304) şeklinde sözdizimiyle ilgili olarak da başkalaşmış olur. Dizim şu şekilde değişiklik gösterir. “Özne+yüklem+tümleçler.” Yine Türkçede “Hüseyin amca yaşlı bir avcıdır. Köpeği yanında olduğu hâlde bir gün avlanmaya çıkar.” şeklindeki bir cümlenin sözdizimsel sıralanışı şöyledir: 1. Cümle, “özne+yüklem”, ikinci cümle, “gizli özne+tümleçler+yüklem.” Bu iki cümle, “El-ammu Huseynu sayyadun musinnun yehrucu yevmen li’s-saydi yurafikuhu kelbuhu.” (Uralgiray 1986: 7) şeklinde Arapçaya çevrilince sözdizimsel sıralama şöyle olur. 1. cümle “özne+yüklem.” 2. cümle “gizli özne+yüklem+tümleçler.” 3. cümle, “gizli özne+yüklem+tümleç+açık özne.”

Artık bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu birkaç örnek de göstermektedir ki tercüme olgusu, sesbirimle alakalı bir başkalaşma olduğu kadar, sözdizimiyle de alakalı bir başkalaşma olarak da karşımıza çıkar.

2. 3. Tercümede eklerin yerlerinin değişmesi de bir başkalaşmadır.

“Yeryüzündeki diller, yapıları bakımından, üç takıma ayrılırlar. a) Bir Heceli Diller Takımı; b) Eklemlili Diller Takımı; c) Bükünlü Diller Takımı. Bir heceli diller takımının hemen hemen bütün kelimeleri bir tek hecelidirler. Bunlar hiçbir ek almazlar. Kelimelerin görevleri, özne, nesne yüklem oluşları cümle içindeki yerlerinden anlaşılır. Bu yüzden cümle dışındaki bir kelimenin isim mi, sıfat mı, fiil mi olduğu anlaşılmaz. Örneğin Çince ‘Wo bu pa ta’ cümlesi, birer heceli kelimelerden kurulmuştur. Bu kelimelerin sırasıyla anlamları şöyledir: ‘Ben değil korkmak sen.’ Bizim cümlemizle ‘Ben senden korkmam.’ demektir.” (Ediskun 1985: 17). Bu örnekte olduğu gibi, Çince gibi bir kaynak dilin bu cümlesi Türkçe gibi bir hedef dile çevrilince ekler ilave edilmiştir. Yani kaynak dildeki cümlenin kelimeleri “-den”, “-ma” ve “-m” eklerini almıştır. İşte bu bir metamorfizme, bir başkalaştırmadır. Yine aynı şekilde aynı cümle Türkçe gibi bir kaynak dilden Çince gibi bir karşı dile çevrilince ekler atılmak zorunda kalınacaktır. Bu durumda yine bir başkalaşma söz konusu olacaktır.

“Bir heceli diller takımında vurgunun ve tonlamanın büyük önemi vardır. Örneğin Çince “ta” kelimesi cümledeki yerine ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

vurgusuna göre “büyük”, “büyüklük”, “pek büyük”, “büyütmek” anlamlarını kazanır.” (Ediskun 1985: 17). Bu durumda tek heceli bir dilin vurgu düzenini oluşturan ses unsurları karşı dillerde bütün bütün karşı dilin yapısına göre şekillenecektir. Bu şekillenme ise bir nevi metamorfizme olacaktır.

Eklemli diller grubunda “Bir ya da birden çok heceli kelime kökleriyle ekler bulunur. Her kelimedeki eklerle yeni anlamda kelimeler türetildiği gibi, her kelime, eklerle geçici durumlara da sokulabilir. Eklerle kökler -hemen her zaman- birbirlerinden kolaylıkla ayırt edilebilirler. Eklemli dillerde ekler kelimenin başına ya da sonuna getirilebilirler. Bu özelliğe göre o dillere, **önekli diller**, **sonekli diller** adı verilir.” (Ediskun 1985: 17–18). İşte dillerdeki bu farklılık tercümelerde mutlaka değişikliğe uğrar. Mesela biçim bakımından **sonekli** bir dil olan Türkçe gibi kaynak bir dilden “bir yaz-ıcı” kelimesi Arapça gibi bir bükünlü dile aktarıldığı zaman ortaya “katibun” şeklinde bir ifade çıkacaktır. Bu tercümede kaynak dildeki “-ıcı” yapım eki, bükünlü bir karşı dilde “k” den sonra “a”, “i” den sonra “i” ve “b” den sonra da “un” şeklinde bir iç, orta ve son ek şeklinde farklı yerlerde yer almıştır. İşte bu bir değişme, bir başkalaşma, bir metamorfizmedir. Yine hâl/çekim eklerini sona alan Türkçe gibi bir kaynak dilin “Hindistan’da bir tabip ilerleme kaydetmiş, şöhret kazanmıştır.” (Uralgiray 1986: 7) şeklindeki cümlesi Arapça gibi bir bükünlü dile “Berea fi’l-Hindi tabibun ve iştehere” (Uralgiray 1986: 7) şeklinde çevrildiğinde sonda olan “-de” hâl eki karşı dilde ismin başına gelmiştir. Yine durum bileşik zamanı kip eki olan “-miş-tir” eki karşı dilde “b”, “r” ve “ayın” harflerinin arasına “e” sesi olarak girmiş. Yani üstün şeklinde aktarılmıştır. Oysa bu ek Arap dilinde tam karşılığı yoktur. Yani bu ek karşı dilde “-di”li geçmiş zaman, mazi sigasıyla verilmiştir.

Yine İngilizce ve Arapça gibi bir kaynak dildeki ism-i mevsuller tercüme edildiklerinde bütünüyle başkalaşma gösterirler. Söz dizimindeki sıraları bile değişir. Mesela, İngilizce “He made clear that he wouldn’t come.” şeklindeki bir cümle, Türkçe gibi bir hedef dile çevrilince “Gelmeyeceğini açık seçik belirtti.” şeklinde tercüme edilince “that” Türkçe cümlede “-ecek-i-n-i” şekline dönüşmüştür. Sözdizimindeki sırada kaynak dilde yan cümlecğin başında iken, hedef dilde fiilin sonuna ek olarak gelmiştir. Bu cümle Türkçeye “O açıkladı ki gelmeyecek.” şeklinde de tercüme edilebilir. Türk muhayyilesi için tuhaf bir Türkçe cümlenin ortaya çıkması bir yana, asıl metindeki “that” ism-i mevsulü veya başka adıyla işaret zamiri “ki” şeklini almış olur. Yine Arapça gibi kaynak bir dilin “Sellemtu ale’l-lezi sadeferni.” şeklindeki bileşik cümlesi Türkçe gibi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bir karşı dile “*Bana rastlayana selam verdim.*” şeklinde çevrilir. Aslında ism-i mevsul olan “*ellzi*” karşı dilde “*-y-an*” şeklinde dönüşmüştür. “*Ellezi*” ifadesinin hem sesbirimleri ve hem de sözdizimi sırası değişmiştir. İşte tercüme bu yönüyle bir başkalaştırma işlemidir. Bir metamorfizmedir diyoruz.

2. 4. Tercümede fiil kipleri de başkalaşır.

“*Sen Jerome bir çevirisinin önsözünde şöyle yakınmaktadır. ‘Sözcüğü sözcüğüne (verbum de verbo) çeviri yaptığımda sonuç saçma oluyor; gerekli değişiklikleri yaptığımda çevirmenin işlevinden uzaklaşmış oluyorum.’*” (Hoskin, 1985: 25. Aktaran, Öner 1999: 13) diyor. Burada çevirmenin gerçek işlevini tartışacak değiliz. Ancak her çeviri mutlaka başkalaşır ve başkalaşmış unsurlar da mutlaka karşı dilde bir tuhaflik ortaya koyar. Çeviride en fazla metamorfize olan dil unsurlarında biri de fiil kipleridir.

Bu başkalaşma için Arapça bir örnekle yetinelim. “*El-Ammu husseynun sayyadun musinnun yahrucu yevmen li’s-saydi yurafikuyu kelbuhu..Fe yemşi tule’n-nehari. Vela yecidu şey’en yestaduhu. Fe yey’esu min emri’s-saydi ve yukarriru’l-avdete. Fe iza bi ernebin ala tarihihi yecri. Ve ma en r-a-hu’s-sayyadu hatta atlaka kelbehu min veraihi. Fe kane’l-ernebu yesbiku’l-kelbe yuridu’l-lihaka bihi. Ve fi esnai iştidadi’l-mutaradeti yeltefitu lehu’l-ernebu burheten ve yekulu: Len tudrikeni ya sahibi ve yes’eluhu’l-kelbu bi devrihi lima ya ernebu? Fe yeruddu aleyhi’l-ernebu kailen: Li enni ‘adu li encuve bi nefsi. Ve emma ente fe tecri li ğayrike. Ve kefa.*” (Uralgiray 1986: 7) Bu metni fiil kiplerine ve kısmen de söz dizimine sadık kalarak tercümeyle kalkıştığımızda ortaya, “*Amca Hüseyin Yaşlı bir avcıdır; çıkar bir gün av için. Ona arkadaşlık eder köpeği. Ve yürür gün boyunca. Bulamaz bir şey onu avlar. Ve ümit keser av işinden. Karar verir dönmeye. Bir de ne görsün yolun üzerinde bir tavşan koşar. O şeyi gördü avcı salıverdi köpeğini arkasından. Oldu tavşan geçer köpeği, köpek de ister ona kavuşmayı. Kovalamaca esnasında döner ona tavşan bir ara ve der: Sen asla ulaşır olamayacaksın bana. Sorar ona köpek bir ara. Niçin ey tavşan? Red eder Tavşan ona deyici olarak. Çünkü ben koşarım korumak için canımı. Fakat sana gelince, Koşarsın başkası için. Ve yetti.*” şeklinde bir ucube çıkar. Bu tuhaflik Türk zevki ve muhayyilesi içindir. Arap zevki için asıl metnin yapısı asla bir tuhaflik oluşturmaz.

Ancak bu hikâyenin “*Hüseyin amca ihtiyar bir avcıdır. Köpeği yanında olduğu hâlde bir gün avlanmaya çıkar. Bütün gün yürür, avlayacak bir şey bulamaz. Bunu üzerine avlanmak işinden ümitsizliğe düşer ve dönmeğe karar verir. Derken yolu üzerinde koşan bir tavşan belirir. Avcı onu görür görmez arkasından köpeğini*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

salıverir. *Tavşan köpeğin önünden kaçır, köpek de ona erişmek ister. Kovalama işi bizzat sıkıya girdiği bir sırada tavşan, bir ara köpeğe dönüp şöyle der:*

'Ey dostum bana erişemeyeceksin!' Köpek de söz sırasında ona sorar ve **der** ki:

'Neden böyle, Ey tavşan?' Tavşan da ona hemen şu cevabı verir: *'Çünkü ben canımı kurtarmak için kaçıyorum hâlbuki sen başkası için koşuyorsun, işte o kadar.'*" (Uralgiray 1986: 8-9) şeklindeki tercümesine bakıldığında asıldaki fiil kiplerinin çoğunun karşı dilde değiştiği gözlenir. Mesela asılda geniş zamanlı "yestadu/avlar", "-acak" yapıları bir sıfat-fiile, asılda "en r-a-hu/görmesi" şeklindeki bir mastar, "görür görmez" şeklinde, biri olumlu geniş zaman çekimli fiil, diğeri olumsuz geniş zaman çekimli fiil şeklinde birleşmiş bir ikileme olmuştur. Asılda "-di"li geçmiş zaman ifade eden "atlaka/saldı" fiili, karşı dilde "salıverir" şeklinde geniş zamanlı bir tezlik fiiline dönüşmüştür. Asılda "kane yesbiku/kaçır oldu." bileşik zamanlı fiil, "kaçır" basit ve geniş zamanlı bir fiile, asılda "yeltefitu/döner" şeklindeki geniş zamanlı bir fiil, karşı dilde "dönüp" şeklinde bir bağ fiil olmuş. Asıl metindeki "kailen/söyleyici olarak" şeklindeki zarf fiil, karşı dilde atlanmıştır. Asılda "liencuve/kurtrayım" şeklindeki istek kipli bir fiil, karşı dilde "kurtarmak için" şeklinde bir edat grubuna dönüşmüştür. Yine asıldaki "-di"li geçmiş zamanlı "kefa/yetti" şeklindeki bir fiil, karşı dilde fiil olmaktan çıkmış "işte o kadar" şeklinde bir edat gurubuna dönüşmüştür.

İşte tercüme böyle sihirli bir vaka gibi karşımıza çıkmaktadır. Bu hikâyenin bazı cümleleri "-miş"li, yani duyulan geçmiş zamanla da anlatılabilir. "Hüseyin amca yaşlı bir avcıymış, bir gün köpeği yanında olduğu halde ava çıkmış..." gibi. Bu örnekler de gösteriyor ki tercüme dilin bütün yönlerinde bir başkalaştırma yapmaktan ibaret bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5. Tercümede kaynak metindeki söz sanatları da değişir.

Her dilde oluşturulan sözlü veya yazılı metinlerde ifadeyi güçlendirmek için mutlaka sıklıkla bazı söz sanatlarına başvurulur. Kelime kelime tercümelere bu söz sanatları karşı dile değişmeden aksetse bile, bazı anlamı anlamına yapılan tercümelere, asıldaki sanat karşı dilde daha başka söz sanatlarına dönüşebiliyor. Kelime kelime tercümelere bu söz sanatları korunsun bile, ifade, üslup bakımından tuhaf ve alışılmamış cümlelere dönüşebiliyor. Şimdi bu bölümde, bu tip bir başkalaşmaya örnekler verelim.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

İngilizce gibi kaynak bir dilin şu ifadesini inceleyelim: “*Dixon has great improvement plans for the department, but the reduced budget will clip his wings considerable.*” (Seidl J. ve McMordie W. 1992: 430). Bu cümlede “*clip his wings*” ifadesi bir deyimdir. Mecazlı bir ifadedir. Kelime kelime tercüme edildiğinde “*Kanadı kırpmak*”, “*kanadı kırpmak*” anlamına gelir. Kelime kelime tercüme edildiğinde, bu ifade cümle içinde, “*Dixon’ın bölüm için büyük geliştirme planları vardı; fakat kısıtlanmış bütçe onun kanatlarını epeyce kırpacak.*” şeklinde geçmelidir. Bu tercümeye bakılınca ifadenin sanatlı bir ifade olduğu anlaşılır. Bütçe kanatları makasla kırpan bir insana, Dixon’ da uçan bir varlığa benzetilir. Teşhis sanatı vardır. İşte asılda hem mecazlı, hem benzetmeli ve hem teşhisli bir ifade, karşı dilde yalın bir ifadeye dönüşebilir. Mesela bu ifadenin “*Dixon’ın bölüm için büyük gelişim planları var; ama kısıtlanmış bütçe ona epeyce engel olacak.*” (Seidl J. ve McMordie W. 1992: 430) şeklindeki tercümesinde asılda söz sanatları yok olmuş, mecazlı ifadelerin gücü de kaybolmuştur. Çünkü “*Will clip his wings.*” ifadesi “*engel olmak*” şeklinde çevrilmiştir. Böyle çevrilince bu ifadedeki mecaz kaybolur. Mecaz kaybolunca, hâliyle, “*kısıtlanmış bütçe*” deyimindeki teşhis de kaybolur.

Şu Arapça şiir çevirisine de bir göz atalım: “*Era’l-ayşe kenzen nâkisen kulle leyletin/vema tenkusi’l-eyyamu ve’d-dehru yenfed*” (Tarafe b. Abdi’l Bekri. Aktaran, Karaman H. Topaloğlu B. 1974: 204) “*Hayatı her gece azalmakta olan bir hazine (gibi) görüyorum/Doğrusu günlerin ve zamanın azalttığı her şey tükenmeye mahkûmdur.*” (Karaman H. ve Topaloğlu B. 1982: 81). Asıl metinde benzeyen, benzetilen ve benzetme yönüyle oluşmuş bir teşbih-i müekked vardır. Çünkü asılda benzetme edatı hazfedilmiştir. Benzeyen hayat, kendisine benzetilen hazine ve benzetme yönü ise azalmaktır. Ancak çeviride ise, parantez içinde, benzetme edatı olan “*gibi*” metne ilave edilmiş. Bu ufacık ilave asıl metindeki teşbih-i müekked-i teşbihi mufassala çevirmiştir. Demek ki tercüme bu yönüyle de bir metamorfizmedir. Asılda söz sanatları tercüme yapılan ekleme ve çıkarmalarla ya yok olmakta veya başka sanatlara dönüşmektedirler. Teşbihse teşbih-i belîge, teşbih-i belîge, teşbih-i mufassala veya istiareye dönüşmektedirler.

2. 6. Tercümede çağrışımlar da başkalaşır.

Dillerin deyimsel varlıklarında mecazlar, mecaz-ı mürseller vardır. Mecazlar, benzerliğinden ötürü bir kelimeyi başka bir varlığa ad olarak vermekten ibarettir. Mecaz-ı mürseller ise yakınlık ilgisiyle bir kavramı başka bir kavramın yerine koymakla gerçekleşir. Bu gibi ifadelerin çağrışımları vardır. İnsan zihninde çok farklı çağrışımlar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

uyandırır. Mesela Arapların boşuna yorulmuşlar, neticesiz işler için kullandıkları “*Ente terkumu ale'l-ma*” darbimeseli, “*Su üzerine yazı yazıyorsun*” şeklinde çevrilebilir. Bu zihinde su, kalem ve suya yazı yazmak gibi mantığa aykırı işleri çağrıştırır. Ancak bu “*Akıntıya karşı kürek çekiyorsun*” şeklinde benzer bir atasözüyle ifade edildiği takdirde asıl dildeki darbimeselin çağrışımlarını bütünüyle değiştirir. Yine İngilizce “*To give someone hell.*” şeklindeki deyim Türkçe gibi bir karşı dile “*Birine cehennem vermek*” şeklinde tercüme edilebilir. Bu karşı dilde tuhaf karşılanır. Ancak çağrışımlar asıl metinle alakalıdır. Daha doğrusu asıl kültürün benzetmeleriyle, asıl kültürün mübalağa yapma kabiliyetiyle alakalıdır. Çağrışımlar ise “*cehennem*”, “*ateş*”, “*yakmak*”, “*ateş ile işkence etmek*” gibi hayallerdir. Bu ifade Türkçeye “*Birini fena halde haşlamak*” şeklinde tercüme edilince de asıl kültürün benzetmeleri değil, karşı kültürün benzetmeleri oraya çıkar ve çağrışımlar, “*kaynar su*”, “*haşlamak*”, “*haşlayarak acı vermek*” hayalleri olur.

Dolayısıyla bu kabil tercümelere bakılınca çevirinin çağrışımları da değiştirdiği gözlenir. Ancak bu mevzu kelime kelime tercümede pek değişmez şeklinde bir iddia oraya atılsa bile, yukarıdaki örneklere ve genel çeviri eserlere bakılınca görülür ki tercümenin hemen her çeşidi bir metamorfizmeden ibarettir. Her tercüme ilkesi bir başka başkalaşmaya kapı açmaktadır. Kimi anlamı sınırlar, değiştirir, kimi üslubu...

3. Tercüme bir çeşit metamorfizmedir.

Özetle, tercüme dille alakalı bir fenomendir ve “*Dil de musikidir. Musikilerin en manalısı, en az müphemî; ama musiki. Her kelime bir kelimeler dünyasının anahtarıdır. Meçhule açılan bir kapı, her kelime. Meçhule, yani rüyalara, hatıralara, anlatılamayanlara, anlatılamayacaklara... Mağaralarından süzülür şuur altının, şuurun yedi kat göğünden dökülür. Kelime küfür, kelime dua, kelime büyü. Zihnin bu esrarlı meyvesini asırlar besler, asırlar olgunlaştırır.*” (Meriç 2004:309). Dil bu şekilde algılanınca hiç şüphesiz dilin bir başka dille dile getirilmesi demek olan tercüme de bir musikin başka bir musikiye dönüştürülmesi demek olacaktır. Her kelimenin taşıdığı musiki değerinin karşı dilin musiki değeriyle değişmesi demek olacaktır. Bu yönüyle tercümede aynılık düşünülemez. Bu açıdan da tercüme karşımıza bir başkalaşma ve başkalaştırma işlemi olarak çıkacaktır.

Kelimelerin anlamdaşı/eşanlamları olmaz, ancak yakın anlamları olur. “*Müteradif avam için mevcut. Birbirini bütün tedailerıyla karşılayan iki kelimeye ne aynı dilde rastlarsınız, ne iki ayrı dilde. Mücerredin, manevinin sonsuz ve esrarlı dünyası bir yana,*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

maddenin katı ve sığ gerçeğini belirten kelimeler bile farklı." (Meriç 2004: 309). Hâl böyle olunca, tercüme, kelimelerin karşı dildeki anlamdaşlarını bulup, onları birbirlerinin yerine koymak şeklinde bir tanım getirmek de imkânsızdır. Bu yüzden, her tercümede her kelimenin anlamı bile farklılaşır, başkalaşır. Ancak maksat karşı dile aktarılabilir. Belki tercümenin başarabildiği tek şey budur. Kaynağın niyeti çoğu zaman tespit edilebilir.

Tercüme, bir diğer dilin ses, mana ve üslup dünyasına sadece yaklaşabilir. Bu yüzden "*Tercüme Babil kulesinde yolunuzu aydınlatan hırsız feneri. Sönük titrek bir ışık....*" (Meriç 2004: 309-310) benzetmesiyle harikulade bir şekilde anlatılabilir. Tercüme "*Traduttore traditore' (hain mütercim) iftira değil, kader. Dilden dile aktarılan ruhtan çok lafız, şiirsiz bir aşağı yukarı.*" (Meriç 2004: 309-310) şeklindeki ifadelerle tanımlayanlar çok haklı. Tercüme aslının ancak yaklaşık bir resminden ibarettir. Bu ise bir çeşit başkalaşmadan başka bir şey değildir.

Ne var ki tercümede en fazla sakınılan asıldan kopmamak. Bunun imkânı var mı? "*Bir Dante 'yi, bir Shakespeare 'i bir Milton 'u değiştirmek kimin haddine?*" (Meriç 2004: 310) şeklinde ifadeler kullanılsa da tercüme maalesef bir değiştirmeden, bir başkalaştırmadan ibarettir. "*Tercüme sanatların en gücü: Başka bir iklimde, başka bir çağda doğan düşüncenin kendi toprağımızda dirilmesi...*" (Meriç 1992: 117). Düşüncenin ve üslubun... Mütercim başka dünyaların duygu, düşünce ve üslubunu başka bir coğrafyada diriltmeye çalışırken daha farklı bir şey icat eder. Bu yüzden "*Tercüme bizce bir metamorfizmedir.*" (Gürbüz 2009: arka kapak). "*Her tercüme, yarı saydam bir camdan süzülmüş bir ışık huzmesidir. Her tercüme bize her zaman biraz bulanık, kırık ve belli belirsiz ışık buketleri sunar*" (Gürbüz 2004: 16). "*Çeviri genellikle sanıldığından çok daha karmaşık, açıklanması güç bir olgudur.*" (Göktürk 1998: 92). Tercüme "*Ya soluk bir fotoğraf yahut sadakatsiz, ama renkli ve canlı bir taklittir.*" (Meriç 1992: 117) ve taklit asıldan farklı ve artık başka bir şeydir.

"*Tercüme bir dildeki ifadeyi veya yazılmış bir mesajı aynı mesaj veya ifadeyle değiştirmeye dayanan bir zanaattır. Her deneme birçok sebeplerden kaynaklanan bazı bir takım kayıplar ihtiva eder.*" (Newmark, 1981: 7). Bu kayıplar asıl metni karşı dilde başka bir biçime sokar. Bu biçim artık başka bir biçimdir ve tercüme bu istikametten de bakılınca bir başkalaştırmadan ibaret sayılır. "*Tercümenin iletişim/iletişimin gerçekleştirilmesi için en iyi yol olduğuna inanmak mümkündür.*" (Gutt 2000: 23) ve tercümede değişmeyen tek şey de budur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Tercüme hakkında “*Genel anlamıyla tercüme, evvela her iki dilin sathi anlamının yaklaşık olarak aynılığını sağlamak ve ikinci olarak da kaynak dil yapısını mümkün olduğu kadar yakın derecede korumaktır.*” (Bassnett 2002:11-12) şeklinde tavsiyelerde bulunulsa bile bu hassasiyet bile tercümeyle bir başkalaşma olmaktan kurtaramaz.

Mesela, bir Arap filminin tercümesinde şöyle bir konuşma geçiyordu. Telefonun öteki ucundaki kişi bu ucundakine bir haber veriyor ve bu kişi ona “*Valla?*” diye cevap veriyor. Bu ifade temel anlamıyla “*Allah’a yemin olsun!*” demektir. Fakat alt yazı bu ifadeyi “*Are you sure?/Emin misin?*” diye geçiyor. Doğru tercüme de budur. Fakat burada sathi anlam, yani temel anlam korunmamıştır. Bu ifade Türkçeye derin yapıda “*Doğru söylediğine dair Allaha yemin et.*” veya Türkçemizdeki halk söyleyişleriyle “*Vallah mı?*” şeklinde çevrilebilir ve böylece temel anlam da bir nebze korunmuş olurdu. Ancak bu ifadenin İngilizce çevirisi anlam açısından değil; ama lafız açısından tam bir metamorfizme, yani başkalaştırmadan ibarettir.

“*Tercüme sanatı, yardımcı bir sanat ve aynı zamanda bir türevidir. Bu sebeple ‘O asla orijinal metnin itibarını aksettiremez.’ genel yargısına geniş ölçüde maruz kalır.*” (Hilaire Belloc On Translation 1931. Aktaran, Bassnett 2002: 12). Bu genel yargı da tercümenin bir başkalaşım olduğu kanaatini doğrular mahiyettedir.

Meşhur İtalyan vecizesi “*Traduttore, traditore,*” Mütercim haindir diyor. “*Yani mütercim orijinal metne hıyanet eden adamdır. Bir eseri yabancı bir dile naklederken fire vermemeye imkân yok. Fakat millî kütüphanelerinizi zenginleştirecek şaheserleri tercüme ederken mümkün olduğu kadar az fire vermeye çalışırsak, tercüme davası kolaylıkla halledilebilir.*” (Bedrettin Tuncel 11, 19 Mayıs 1940 s. 79-80. Aktaran, Yağcı 1999: 6) şeklindeki mütalaalar bile tercümede başkalaşmanın kaçınılmaz olduğunu vurgular. Ne var ki üslup ve çağrışımlar bir yana bırakılırsa yine en az başkalaşım anlamın iletilmesinde olur kanaatindeyiz. Susayan bir Türk’ün meramı, bir İngiliz’e mutlaka karşı dil aracılığı ile kolayca iletilebilir.

“*Alelâde yazıların bile bir dilden diğer bir dile harfiyen nakli makbul değildir. Böyle yapılıncı netice kötü oluyor ve mana çıkmıyor. Her gün tesadüf ettiğimiz anlaşılmaz, çetrefil ifadeler, sanki gözü kapalı karalanmış kelime kelime tercüme numuneleridir.*” (İzzet Melih Devrim 3, 19 Eylül, 1940, s. 286. Aktaran Yağcı 1999: 13). Bu ifade doğrudur çünkü harfî tercümelerde daha fazla bir başkalaşma ve daha tuhaf bir değişimle karşılaşmaktadır. “*Edebi eserleri kelime kelime tercüme etmek tabii imkânsızdır; ekseriya cümle cümle tercüme bile doğru olmuyor. Her lisanın kendisine has nahiv ve şivesini ‘idiotisme’ denen garabetlerini bir tarafa bırakalım, edip sıfatına*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

layık her yazıcının öz edası ve öz ahengi vardır. O hâlde mütercim, aslın manasına ve ruhuna vereceği yeni şeklin, başka bir tabirle yeni kisvenin güzel olmasına dikkat etmeye mecburdur.” (İzzet Melih Devrim 3, 19 Eylül, 1940, s. 286. Aktaran Yağcı 1999: 13). İşte mütercim bunu başardığı an karşımıza bütün bütün, anlamın bazı yönleri hariç, metamorfize olmuş bir metin çıkmaktadır.

“Ahenk ve musikinin hâkim bulunduğu şiir ve nazmı tercümeyle teşebbüs etmek beyhudedir. André Bellesort’a göre, beyitlerinin tercümesine dayanarak bir şair hakkında hüküm vermek, bir kadının güzelliğini duvardaki gölgesine bakarak anlamak istemektir.” (İzzet Melih Devrim 3, 19 Eylül, 1940, s. 286. Aktaran Yağcı 1999: 13) şeklindeki mütalaa da bize, “Tercümede başkalaştırmamak imkânsıdır mesajını vermektedir.” “İyi bir mütercim üslup güzelliği ve hatta sarahat sevgisiyle bazen aslın zahiri şeklinden, kelime ve inşasından uzaklaşmakta tereddüt etmez.” (İzzet Melih Devrim 3, 19 Eylül, 1940, s. 286. Aktaran Yağcı 1999: 13). İşte bu da asıl metni metamorfize etmek demektir.

Tercümenin bir metamorfizme olduğunu en iyi ispatlayan çeviriler manzume ve şiirlerin tercümeleridir. “Yüzyıllardan beri şiir başka dile çevrilmez diye ferman buyuranlar oluyor. Öte yandan şiir Her Allah’ın günü her dilden her dile çevrilmekte. Demek ki bu işi deneyenler ve deneyenleri de okuyanlar var. Şiir neden çevrilir diye sorarsanız. İngiliz’in Himalaya dağları için dediği gibi, var da ondan, derim. Kişi, bir şiiri sevdiği için başkalarının da sevmesi için çevirir; ama bundan da çok başka bir Himalaya’nın doruklarına varır. Şiir çevrilir. Her şiir çevrilmez.” (Nermin Menemencioğlu. Papirüs Kasım 1966 s. 18. Aktaran, Yağcı 1999: 397) şeklindeki ifade bizim tezimizi belki de en çarpıcı şekilde doğrular biçimdedir. Çünkü bu kabil çeviriler biçim, ruh, usul ve üslup ve ahenk unsurları bakımından tam bir metamorfizmedir.

“Dünya müzelerindeki ünlü resimlerin kopyalarını yapmaya çalışanlardan birçoğu, ressam yeteneklerini kendilerine ve çevresindekilere ispat etmek çabasında olan kişilerdir. Ama aralarında bazıları var ki onlar karşılarındaki resmin gizini onu yeniden (yaratarak değil) yaparak çözmek peşindedir. Kanımca çevirmenler resim sanatının bu kopyacılarıdır. Bu sonuncular karşılarındaki resmi, tuvalden boya dokusuna değin, nasıl aynen gerçekleştirmek peşindeyseler, gerçek bir çevirmen de, yazınsal dokuya, cümle yapısını üslubu ve yazarın, sözcüklerin ve cümlelerin, ötesinde söylemek istediklerini kendi dilinde gerçekleştirmek ister. Resimde geçersiz, hatta saçma diye nitelenebilecek kopya olayı, çeviride belki de izlenmesi gereken tek yoldur. Bunu gerçekleştiren

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010

çevirmen Aslını (aslından) kendi dilime kopya ettim.' diyebilir. Son zamanlarda sevdiğim, önemseydiğim yazarları, bir de Türkçe çevirilerinden olurken bu tür çevirmenin özlemini duyuyorum". (Ferid Edgü-Dün ve Bugün Çeviri, 1. s. 185-186. Aktaran Yağcı 1999: 428) şeklindeki görüşler her ne kadar tercümede bir aynılık gayretinin güzelliğini vurgulasalar bile tercümenin bir başkalaştırma olduğunu da hissettirmekten geri durmuyorlar.

Nitekim evrende simetri yoktur. Hiçbir şey bir diğerrinin bütün yönleriyle aynısı değildir ve olamaz da. Simetri ancak matematiksel, geometrik bir gerçekliktir. Yalnızca zihinde mevcuttur. Evrende hiçbir şey bir diğerrinin aynı olmadığına göre hiçbir tercüme de aslın simetriği olamaz.

4. SONUÇ

Bu bilgileri sergiledikten sonra şu gerçekleri artık net bir şekilde ileri sürebiliriz. Çeviri bir çeşit metamorfizmedir. Türkçe ifadeyle, bir başkalaştırma işlemidir. Tercüme eser de başkalaşmış bir yapıdan ibarettir. Başkalaşan kayaçların asıl yapılarını korudukları gibi tercüme de özünü korur, asıl maksadı olan iletişimi mutlaka sağlar.

Çeviri işlemi neticesinde birçok değişimler, başkalaşmalar meydana gelmektedir. Bu başkalaşmaların ilki sesbirimlerde oluşur. "dog=kelp=köpek" çevirisinde olduğu gibi, bir mütercim işe evvela sesleri başkalaştırmakla başlar. Türk muhayyilesinde o malum hayvanı "k-ö-p-e-k" seslerinden oluşmuş "köpek" göstergesi zihinde canlandırırken, İngiliz muhayyilesinde "dog" ve Arap muhayyilesinde ise "kelp" ses topluluğu canlandırmaktadır. Bu göstergelerin gösterdiği varlık aynı, fakat sesler farklıdır. Muhibbi'nin "Kad-i yâre kimisi ar'ar demiş kimisi elif/Cümlemin maksudu bir rivayetler muhtelif/Sevgilinin boyuna kimisi servi demiş kimisi elif/Herkesin maksadı bir rivayetler farklıdır." beyti adeta tercüme için söylenmiş. Ne var ki muhtelif olan rivayetler değil seslerdir, musikidir. Bir tercüme sürecinde asıl dilin taşıdığı anlam, karşı dilin evvela ses kalıbına dökülür. Daha sonra kendiliğinden asonanslar, konsonanslar, aliterasyonlar, kafiyeler, bütün ahenk unsurları, gerek grup, gerekse cümle sözdizimi, eklerin yerleri, fiil kipleri ve çağrışımlar, üslup ve ifade kuvveti vs. hepsi değişir. Ancak "Anlam ve ileti değişmeden kahr." şeklinde bir intiba doğrudur; kabul edilebilir; fakat onun da kuvvet ve hudutlarında kayıplar meydana gelir; anlam da bu yönleriyle başkalaşmaya uğrar. Mesaj iletilmiştir ancak aynı güç ve üslupla değil. Mesela "to jump out of fraying pan into the fire" ifadesi "yağmurdan kaçarken doluya tutulmak" şeklinde çevrilince maksat anlatılmış olur. Bir tercüme sürecinde anlam esasta, bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

anlamda, değişmez bir unsur olarak kabul edilebilir. Fakat anlamın kuvvetinde ve üslupta mutlaka farklılıklar gözlenir. Kimi birinci ifadenin çağrışımlarının daha kuvvetli ve çarpıcı, kimi ikinci ifadenin çağrışım ve üslubunun daha kuvvetli ve çarpıcı olduğunu kabul edebilir.

Hulasa tercümede anlam aslında nakledilmez. Tercüme tabi tutulan kaynak bir dilin ses bileşenleri karşı dilinkine göre değiştirildiği an anlam da kendiliğinden karşı zihinde belirmiş olur. Burada mütercimın aktarma veya nakil işinden daha çok sesbirimleri kullanarak anlamları canlandırma işi yaptığını düşünmek daha doğru gibi gözükmektedir. Kısaca bir mütercim, en basit açıklamayla, İngiliz'in zihninde "kuşu" canlandırmak için "bird" seslerini, aynı varlığı Türk'ün zihninde canlandırmak için de "bird" ses topluluğunun yerine "kuş" ses topluluğunu koyan veya seslendiren insandır. Tercüme de temelde böyle basit bir işlemden karmaşığa giden bir süreçtir; fakat tercüme temelde aynı olan bir işlemler manzumesidir. Bu da bir başkalaştırma işlemidir. Mütercim kaynak dile kodlanmış anlamı karşı dille anlatmak için daima karşı dilin yapısıyla uğraşır durur. Ondan kelimeler, cümleler, sözceler seçer durur. Ta ki temel dildeki anlam, bu tercihler sebebiyle karşı muhayyilede, asıl muhayyiledeki gibi canlansın. İşte bu seçimler kaynak dili bir nevi değiştirme, başkalaştırma işlemidir.

Bu yüzden bizce tercüme, esas işleyişiyle bir metamorfizmedir. Anlamın karşı zihinlerde canlanması için yapılan fonetik ve sözdizimiyle alakalı bir başkalaştırma... Tercüme eser de aslın başkalaşmış bir nüshası... Öyle ki tercümenin amacı olan bildirişim ve iletişim bu başkalaştırma ve başkalaşma sonucunda ortaya çıkar.

KAYNAKÇA

- AKSAN Doğan (2007) *Her Yönüyle Dil*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AYVERDİ İlhan (2005) *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BANGUOĞLU Tahsin (1974) *Türkçenin Grameri*, İstanbul: Baha Matbaası.
- BASSNETT Susan (2008) *Translation Studies*, London and Newyork: Routledge.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- CATFORT J. C. (1965) *A Linguistic Teori of Translation*, Hong Kong: Carrie Printing Company.
- EDİSKUN Haydar (1985) *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERGİN Muharrem (1990) *Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- GENCAN T. N. (2001) *Dil Bilgisi*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- GÖKTÜRK Akşit (2008) *Çeviri. Dillerin Dili*, İstanbul: YKY.
- GUTKNECHT Christop (2000) Translation, *The Handbook of Linguistics*, Edited by Mark Arnof and Janie Rees-Miller, UK: Blackwell, s. 693.
- GUTT Ernst-August (2000) *Translation and Relevance*, Boston: St. Jerome Publishing.
- GÜRBÜZ, Faruk (2009) *Tercüme ve Tercüme Prensipleri*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- GÜRBÜZ Faruk (2004) *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- İZBIRAK Reşat (1992) *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KARAMAN H. TOPALOĞLU B. (1974) *Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı*, İstanbul: Ahmet Matbaası
- KARAMAN H. TOPALOĞLU, B. (1982) *Arap Dili ve Edebiyatından Tercüme*, İstanbul: Elif Ofset.
- Kitab-ı Mukaddes (1997) Kitapı Mukaddes Şirketi İstanbul.
- MERİÇ Cemil (2004) *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MERİÇ Cemil (1992) *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MORAN A. VAHİD (1971) *Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- MUTÇALI Serdar (1995) *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık.
- NEWMARK Peter (1981) *Approaches to Translation*, Pergamon İnstitute of English.
- ÖNER Bengi, Işın (1999) *Çeviri Bir Süreçtir Ya Çeviribilim?* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

SEİDL J. ve MCMORDİE, W. Çev. C. TAŞCI (1992) *İngilizce Deyimler*, İstanbul İnkılâp Kitabevi.

URALGİRAY Yusuf (1986) *Arabça İlk ve İleri Dilbilgisi*, Riyad: Tebliğ Yayınları.

YAĞCI Öner (1999) *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*